

Posudek disertační práce L. Dostálové “Logická analýza a forma tvrzení typu ‘to-a-to existuje’ ”

Práce Ludmily Dostálové se zabývá sémantickou a inferenční problematikou vět, v nichž je připisována nebo nějak vystupuje existence. Tato problematika je stará jako filosofie sama, a mohli bychom mít dokonce tendenci říci, že je interně filosofické povahy, neboť souvisí se prominentními filosofickými úvahami jako je Parmenidův důkaz neexistence změn, Anselmův důkaz Boží existence, Kantova kritika tohoto důkazu či Fregova analýza existence a čísla jako predikátů druhého řádu. Podobně lze ale tvrdit, že jsou otázky existence interně logické povahy, neboť se vyskytují jak v souvislosti s Aristotelovou mereologickou analýzou věty jako vztahu dvou pojmů (plyne z věty “každé A je B” věta “některé A je B”?) či Fregovou analýzou věty jako funkcionální aplikace (plyne z věty “předmět N má vlastnost F” věta “předmět N existuje”?). Skrze ně se ovšem již dostáváme k problémům existence v rámci přirozeného jazyka, resp. jazyka, na nějž chceme příslušné logické systémy aplikovat. Tento cíl také autorka manifestuje v úvodu práce, spolu s popisem a kritickým ohodnocením logik, které jsou k tomuto cíli užívány.

Sama práce je rámcově členěna do dvou částí, totiž historicko-filosofické a logické. První z nich považuji za podstatně zdařilejší. Autorka v ní ukazuje obeznámenost s klasickými diskusemi ohledně tématu, je si vědoma jejich záporů a kladů, díky čemuž se vyhýbá některým běžným klišé (existence jako časoprostorový výskyt, ontologický primát aktuálního světa apod., viz třeba velmi pěkný výklad na str. 40–41), a neprezentuje tedy celou záležitost jako věčné břemeno logických systémů, které se v minulosti prosadily. Některé pasáže, zejména tu věnovanou Kantovi a Bolzanovi, považuji za zajímavé a originální. Práce je jako celek napsaná pěkným jazykem se stylistickou obratností a péčí, která se projevuje i přehledným členěním textu.

Toto přehledné členění, a to považuji za největší slabinu práce, začíná zejména ve druhé části práce ztlačně parazitovat na obsahu. V rozsáhlých shrnutích se často stejnými slovy opakuje to, co se již dlouhosáhle vyložilo předtím, mj. v nikterak dlouhých či podrobných oddílech. (Samostatné shrnutí v rámci závěru už považuji za vyloženě perverzní.) Ačkoli by tyto formální defekty samy o sobě asi nestály za řeč, zmiňuji je zejména proto, že se mi zdají být vedlejším produktem jisté metodické nerozhodnosti. Au-

torka si je sice vědoma a mnohokrát explicitně vyčísluje různé pohledy a přístupy k tématu, fakticky se ale nezdá, že by si nějaký z nich vybrala. V důsledku toho se některé nijak komplikované otázky (např. analýza existence v rámci Aristotelova a Fregova systému) opakovaně vrací a komentují jako nedostatečné (tezi, že zachycení existence v predikátové logice 1. řádu neodpovídá výrazu “existovat” v přirozeném jazyce, autorka opakuje průběžně jako mantru a celá kapitola za str. 65, která je predikátové logice 1. řádu věnována, je pak již jen mlácením prázdné slámy), některé, byť slibované přístupy (volné logiky) se v práci objevují jen v náznacích, zatímco jsou neobyčejně rozvleklé pasáže věnovány Millovi či Montaguovi. Z ne zcela jasných důvodů je práci připojeno několik dodatků, které se zabývají otázkami, jež s tématem práce úzce souvisí (určitá deskripce), a měly by být tedy včleněny do textu.

Práce je také systematicky prokládána odkazy a citáty, u nichž není podrobněji vysvětlena praktická souvislost s textem, tj. není jasné, zda mají podpořit autorčinu argumentaci, nebo jen doložit, že to, co říká, si také někdo myslí. (Něco jiného samozřejmě je, když se v sekci o Kantovi cituje Kant.) Namátkou jmenuji třeba Quinův citát (str. 29) v pasáži věnované Wittgensteinovi, Ayerův citát (str. 59) v pasáži o Aristotelovi, Gamutův citát (str. 30) u úvodní teze kapitoly “Sémantická rovina problému”:

Sémantika přirozeného jazyka dnes vychází především z principů formální sémantiky a ty jsou v nejucelenější podobě zakotveny právě ve Wittgensteinově *Traktátu*.

Tichého citát (str. 38) u jiné úvodní teze kapitoly “Logická analýza přirozeného jazyka”:

Logická analýza přirozeného jazyka je jedním z produktů výše zmínovaného obratu k jazyku. Jejím cílem je zrekonstruovat význam jazykového sdělení, a to pouze na základě jazykového vyjádření a prostředky čistě sémantickými, a tím získat obraz skutečnosti, který je v tomto sdělení zakódován.

Tyto pasáže uvádím v plném znění proto, že jsou svojí proklamativností a bezprizorností pro charakter práce typické, v důsledku čehož vypadá jakékoli členění textu do argumentu jen *pro forma* a čtenář má často dojem, že je možné zdůvodnit cokoli čímkoli, typicky např. přijetí či odmítnutí nějakého logického systému odkazem na jeho (ne)adekvátnost vůči přirozenému

jazyku, jeho (ne)intuitivnost či (ne)splnění jistých interních vlastností (úplnost, kompaktnost) (viz str. 82). Jaké jsou mezi těmito pojmy souvislosti, není vysvětleno. Pak není divu, že již v metodickém úvodu (str. 6) můžeme číst větu jako:

Tato analýza [redukce existence na existenční kvantifikátor, pozn. VK] sice není adekvátní, nicméně logická forma existenčních tvrzení, která je výsledkem této analýzy, je co do pravdivostních podmínek ekvivalentní s původními větami přirozeného jazyka. [Pozn. pod čarou:] tj. obojí (původní věta i její formalizovaný zápis) jsou pravdivé ve všech možných světech.

Co je pro mě tedy vodítkem adekvátnosti logické analýzy? Přirozený jazyk, pravdivostní podmínky, intuice (str. 7), (ne)účelovost (str. 33), sémantika možných světů, věrný popis reality (viz str. 38-39), bezespornost, úplnost (str. 82) ....?

Závěrem připojuji seznam drobnějších námitek, na něž by bylo eventuálně možné odpovědět v rámci obhajoby:

- 1) Autorčino líčení Wittgensteinova *Tractatu* jako paradigmatu logické analýzy mi přijde vysloveně neadekvátní, vlastně ani nevím, jak s logickou analýzou souvisí. Wittgenstein systematicky nepracuje s žádnou logikou, snaží se spíše zobecnit Russellův a Fregův přístup, v němž jsou (některé) části věty označeny jako nesamostatné (predikáty, výrokové funkce), a to tak, že za nesamostatné prohlašuje všechny. Ty pak nazývá jmény, přičemž jejich forma je určena jejich použitím ve smysluplných větách, což znamená: ponechána další specifikaci. Tvrzení, že Wittgenstein, stejně jako logická analýza, vychází z představy objektivní reality, na níž je náš jazyk nezávislý (str. 30, str. 39), je také odvážné, zejména, když není dále nijak zdůvodněno (s výjimkou zmíněného Gamutova citátu). S ohledem k idealistickým, ba solipsistickým sklonům *Tractatu* a tezí typu "hranice mého jazyka jsou hranice mého světa" by si toto zdůvodnění zasloužily.
- 2) Vyjasnění vztahu jazyka a světa pomocí myšlenky na str. 39n mi přijde nejasné a zavádějící, neboť chvílemi vypadá, že myšlenka je pro Wittgensteina mentální fenomén. Věta (str. 39):

Myšlenkový obraz skutečnosti je v různých jazycích vyjádřen různými způsoby.

a věta (str. 40):

Mezi myšlením a jazykem [...] panuje [...] vzájemně jednoznačné zobrazení. Je-li jazyk nástrojem zobrazení, pak toto zobrazení světa do (myšlení a) jazyka je vnořením, zatímco přiřazení mezi myšlením a jazykem je isomorfní.

jsou podle mého mínění ve sporu.

- 3) Tvrzení na str. 69, že jsou si analýzy věty “existuje nejstarší syn Jana Lucemburského” jako

$$(\exists x)P(x)$$

a

$$(\exists x)x = f(c)$$

ekvivalentní, je zjevně nepravdivé, protože druhá je (s ohledem na předpokládanou totálnost funkce f) tautologií. Možná to autorka míní jinak, ale z textu to není poznat, a její explikace této analýzy pomocí převodu na množiny tomu ani trochu nepomáhá.

- 4) Na str. 73 nerozumím větě

Ačkoli se však jedná o tvrzení [míněno $(\exists x)x = c$, text VK] odvoditelné z prázdné množiny předpokladů, není toto tvrzení tautologií ve smyslu vždy platného (pravdivého) tvrzení, jakými jsou tautologie klasické logiky. Toto tvrzení je tautologií pouze daného jazyka, resp. všech jazyků obsahujícího jméno (konstantu) “c”.

Řekl bych, že v predikátové logice 1. řádu bez rovnosti jsou možné pouze logické pravdy závislé na mimologickém slovníku. V Aristotelově logice zase žádné tautologie (s výjimkou nepovolené věty “A je A”) nejsou.

- 5) V částech (str. 76nn) věnovaných pravidlům existenční generalizace a partikularizace mi přijde nejasné jejich označování za nekorektní, např. ve fiktivních kontextech (viz třeba str. 79). Řekl bych, že není problém jejich aplikace ve fiktivním kontextu, kde např. Paegas zjevně existuje (je předmětem diskurzu), ale jejich aplikace na kontext, v němž jsou reálné a fiktivní objekty současně. Mám pocit, že většina problémů, s nimiž se autorka a mnozí jiní potýkají, by byly jednoduše vyřešeny poté, co by byla fiktivnost, a tedy i reálnost nějakých objektů uchopeny

jako relativní, nikoli absolutní pojmy, tj. fiktivní by bylo vždy fiktivní vůči něčemu a *vice versa*. Obvyklé použití logiky se totiž týká vždy kontextu jednoho (např. aritmetiky), v němž zmiňované problémy s existencí (v ontologickém smyslu) jednoduše nenastávají. Pokud bychom z nějakého důvodu chtěli logicky zkoumat více kontextů zároveň (nemyslím si, že je to častý problém, ale budiž), vybrali bychom si nějaké vhodnější (např. volné) logiky, s různými typy kvantifikátorů. Snaha o to, najít jednu univerzální logiku, vhodnou pro jakékoli zkoumání (a tedy i plošnou analýzu existence), nás sice provází dějinami od scholastiky přes Leibnize po Russella, stejně tak nás ale provází její odmítnutí jako utopické, jak jej můžeme najít třeba hned v úvodu k Fregově *Begriffsschrift*, v němž říká, že jeho logika je nástroj vhodný jen pro určité cíle, který nesmí být odsuzován za to, že jiným nestačí. Veškerá kritika, kterou autorka pěstuje, pak přichází vniveč.

- 6) Na str. 89 v rámci pojednání o deskripci je zmíněna Fregova teorie deskripcí jako pokus odlišný od Russellova, jenž bude (bez uvedení důvodu) probrán v příloze. V ní, na str. 135, je řečeno, že Frege nikdy explicitně neformuloval žádnou teorii deskripcí, přičemž “deskriptivismus je součástí jeho sémantické teorie obecně”, čímž je podle dalšího textu míněna teorie z článku *O smyslu a významu*. To považuji jako výrazný omyl a nedostatek, zvláště proto, že Fregova nauka o deskripci předjímá presupoziční teorii Strawsonovu, a představuje tak nejvýznamnější alternativu k Russellově metodě neúplných symbolů. Frege ji přitom nevyložil v článku *O smyslu a významu*, ale v *Grundlagen* (§74), v rámci úvah o rozšíření nějakého expresivního systému o nová jména, zavedená skrze stávající predikáty (definice předmětu skrze pojem). Tento krok podle něj předpokládá, že pod daný predikát spadá jeden a právě jeden předmět, což je právě ona zmíněná presupozice. Navíc, operátor určité deskripce patří spolu s logickými spojkami a množinovým abstraktem k základním znakům Fregových *Grundgesetze*, což znamená, že jeho logika, na rozdíl od běžných systémů dnešních, je logikou s deskripcí. Deskriptor ale obsahuje např. i logika Peanova.
- 7) Ačkoli jsou výrazy “extenzionální” a “intenzionální” v textu používány průběžně a ve zcela zásadních souvislostech, teprve na str. 94 se dozvídáme, že první znamená “jednosvětový”, zatímco druhý “možnosvětový”. Jako rána z čistého nebe může působit i tamtéž uvedené tvrzení, že “vlastní jména jsou svou povahou modální.” Opět, nic proti obsahu,

ale ptám se: Je to odkaz k přirozenému jazyku, naší 'intuici', sémantice možných světů, Kripkovi, ...? Na str. 115 např. čteme

V intenzionální logice jsou totiž vlastní jména modálním termínem, a tedy svého druhu pojmem.

Znamená to, že jinde modálním termínem nejsou? Nebo že jsou, ale jen intenzionální logika je zpracovává adekvátně. Atd. Atd.

Ačkoli zmíněná nejasnost východisek, zbytečná rozvleklost některých částí a opomenutí či stručnost částí jiných hodnotu práce snižuje, nedomnívám se, že by byly důvodem k jejímu zamítnutí, zvláště s ohledem na zmíněné kvality historické části práce. **Doporučuji proto práci k obhajobě.**

V Praze dne 20. dubna 2008

PhDr. Vojtěch Kolman, Ph.D.

21.4.08